

УДК-31.316.37.013.78

Українська вища освіта в умовах глобалізації: крок назад перед стрибком уперед, або шлях по замкненому колу?

О.А.ХОМЕРІКІ

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна, E-mail: Khomeriki_helen@mail.ru

Авторське резюме

В статті розглядаються особливості становлення української системи освіти в умовах глобалізації та євроінтеграції. Навколо вищої освіти групується багато ключових питань глобалізації: стратегія інтернаціоналізації; транснаціональна освіта; забезпечення міжнародної якості; підприємницькі підходи до функціонування освіти; регіональна і міжрегіональна співпраця; інформаційна і комунікаційна технології та віртуальні навчальні заклади; поява нових освітніх посередників – провайдерів освіти, проблеми рівноправності та доступності освіти і таке інше. При цьому необхідно зазначити, що система вищої освіти здатна впливати на глобалізацію, формуючи лінію майбутньої політики держави і регіону. Саме в цьому контексті в статті аналізуються основні чинники формування ринку освітніх послуг в Україні, який повинен сприяти досягненню збалансованості між попитом і пропозицією на ринку праці. Розглядаються соціальні, економічні, психологічні особливості інтеграції української системи освіти до європейського освітнього простору, досліджуються напрями підвищення конкурентоздатності українських вузів, зокрема зазначається, що основним показником конкурентоздатності певного ВНЗ може слугувати зацікавленість потенційних роботодавців у випускниках саме цієї установи. Автор приходить до висновку, що формування ринку освітніх послуг в Україні можливе шляхом досягнення збалансованості між попитом і пропозицією на ринку праці. Важливим у цьому процесі є розуміння того, що ринок освітніх послуг – це комплексне утворення, яке не обмежується лише діяльністю ВНЗ.

Ключові слова: система освіти, глобалізація, конкурентоспроможність вишів, якість освіти.

Ukrainian higher education in terms of globalization: step back before leap forward or the way in a closed loop?

O.A. KHOMERIKI

National aviation university, Kyiv, Ukraine, E-mail: Khomeriki_helen@mail.ru

Abstract

The article deals with the peculiarities of formation of ukrainian education system in the context of globalization and European integration. Around the higher education grouped many of the key issues of globalization, internationalization strategy; transnational education; providing international quality; entrepreneurial approaches for education; Regional and international cooperation; information and communication technologies and virtual schools; the emergence of new educational mediators - education providers, issues of equality and access to education and so on. It should be noted that higher education can influence globalization, forming a line of future policy and region. In this context, this article reviews the main factors shaping the education market in Ukraine, which should help to achieve a balance between supply and demand in the labor market. The author considers the social, economic, psychological characteristics of ukrainian education system integration to the European educational space and investigates ways to increase the competitiveness of ukrainian universities, including states that are the main indicators of the competitiveness of certain universities and can serve the interest of potential employers. The author concludes that the formation of the education market in Ukraine is possible by achieving a balance between supply and demand in the labor market. It is important the understanding that the education market is a comprehensive education which is not limited to the activities of the university.

Key words: education, globalization, competitiveness of universities, the quality of education.

Постановка проблеми. Вища освіта – надзвичайно динамічна та всеохоплююча підсистема суспільства. Вона інтегрована у суспільство та неодмінно реагує на всі процеси, що відбуваються у ньому. Найбільш яскравими та значущими тенденціями, до яких залучене і українське суспільство, є процеси глобалізації та євроінтеграції. Саме у світлі названих процесів можемо окреслити основні чинники, що впливають на розвиток вищої освіти в Україні.

За останні 10-15 років глобалізація значно посилила вплив на трансформацію національних систем вищої освіти. Так, на думку одного

з відомих теоретиків університетської освіти, віце-канцлера Кенсінгтонського університету П. Скотта, глобалізація є найфундаментальнішим викликом, з яким зіткнулася вища школа за всю понад тисячолітню історію існування [1].

Навколо вищої освіти групується багато ключових питань глобалізації: стратегія інтернаціоналізації; транснаціональна освіта; забезпечення міжнародної якості; підприємницькі підходи до функціонування освіти; регіональна і міжрегіональна співпраця; інформаційна і комунікаційна технології та віртуальні навчальні

заклади; поява нових освітніх посередників – провайдерів освіти, проблеми рівноправності та доступності освіти і таке інше. При цьому необхідно зазначити, що система вищої освіти здатна впливати на глобалізацію, формуючи лінію майбутньої політики держави і регіону.

В умовах небувалого ускладнення відносин у глобалізованому інформаційному суспільстві часто ототожнюються такі поняття, як інтернаціоналізація і глобалізація щодо вищої школи. Слід зазначити, що інтернаціоналізація освіти означає вільний академічний обмін викладачами і студентами між вузами різних країн, а також створення єдиних спеціальних навчальних програм, а глобалізація – це універсалізація навчального планування, що здійснюється за рахунок попиту певного типу фахівця на глобальних ринках праці.

Поглиблюються міжнародні відносини у сфері освіти. Процес міжнародного обміну «носіями» знань отримав назву міжнародної академічної мобільності. Попри бурхливий розвиток інформаційних технологій зв'язку, основним способом «постачання» знань через кордон є переміщення студентів та викладачів. Перед вищою освітою постали нові завдання – підготовка професійних кадрів, які зуміють ефективно працювати в умовах глобального ринку. Нині важлива модернізація вищої школи, яка спрямована на підвищення якості, ефективності освіти. Велика увага приділяється формуванню єдиного світового освітнього простору через зближення підходів різних країн до організації освіти і процесів навчання своїх громадян, а також через визнання документів про освіту країнами світу. Саме відкритий освітній простір сприятиме мобільності студентів та професорсько-викладацького складу.

Відмінність у національних системах вищої освіти може стати справжньою перешкодою економічній глобалізації, а перехід до інформаційної економіки призводить до розширення специфічних вимог (комунікація, відповідальність, уміння працювати в команді, адаптованість) до майбутніх випускників університетів. Тому розгляд проблем сучасної освіти в контексті глобалізації постає необхідним кроком до їх вирішення.

Аналіз досліджень і публікацій. Найбільш відомі підходи до розкриття сутності глобалізації містяться в працях У. Бека, Е. Гідденса, Ф. Фукуяма, Г. Герборна, М. Делягіна, В. Іноземцева, І. Налетова та ін. І хоча автори висловлюють відмінні, почасти протилежні погляди на феномен глобалізації, актуальність питання не знижується, а набирає нових обертів. Глобалізацією ж в освіті займалися П. Скотт, Д. Деланті, Г. Колін.

Мета дослідження – проаналізувати особливості становлення української системи освіти в умовах глобалізації та євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Глобальний

ринок освітніх послуг на теперішній час становить понад 2,5 трильйона доларів США і має стійку тенденцію до розширення. Передбачається, що у 2025 році загальну кількість міжнародних студентів по всьому світу становитиме 4,9 млн. [4]. Лібералізація торгівлі освітніми послугами перетворює їх на важливу складову світової економіки. Університети розглядаються в якості важливих суб'єктів національної конкурентоздатності. Стратегії розвитку «університетського сектора» стають базовими елементами національних політик економічного розвитку.

Формування ринку освітніх послуг в Україні можливе шляхом досягнення збалансованості між попитом і пропозицією на ринку праці. Важливим у цьому процесі є розуміння того, що ринок освітніх послуг – це комплексне утворення, яке не обмежується лише діяльністю ВНЗ. Ринок освітніх послуг у галузі вищої освіти України є достатньо привабливим, що зумовлено значною його місткістю (попит переважає пропозицію). А також можливістю отримання прибутків. Сучасні вищі заклади освіти функціонують за ринковими або квазіринковими принципами та іноді згадуються як «гібридні організації», які поєднують елементи як державних, так і приватних підприємств [2].

Вітчизняні вищі навчальні заклади зацікавлені як в отриманні прибутку (і таким чином в скороченні залежності від урядової підтримки, яка постійно знижується), так і в ствердженні свого іміджу, специфіки підготовки фахівців свого профілю на міжнародній арені. На сьогоднішній день все частіше використовується термін «ВНЗ-підприємство», який охоплює практично всі характеристики, властиві сьогоднішній вітчизняній вищій освіті. Поняття «підприємство» охоплює як економічні, так і наукові, академічні аспекти освітньої діяльності ВНЗ, виходячи з того, що ВНЗ функціонують, з одного боку, за традиційними законами, але, з іншого боку, вимушені підкорятися новим законам конкуренції та необхідності збереження і розвитку престижу, іміджу і прибутку навчального закладу.

В Україні, на відміну від країн Заходу, практично відсутній зв'язок між рівнем освіти й рівнем реального доходу. Сьогодні в країнах Європи частка робочих місць для фахівців з вищою освітою сягає 30-40%. За даними Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), вища освіта піднімає рівень доходів дипломованих фахівців не менш ніж у 1,5-2 рази. Відсутність такої кореляції в Україні накладає відбиток на мотивацію студентів при одержанні вищої освіти. Диплом розглядається лише як формальне підтвердження рівня освіти, а не як свідчення справжньої професійної кваліфікації. Таке зміщення мотивації навчання визначає формальне ставлення студентів до отримання знань, що негативно впливає на якість

освіти. Щоб виправити ситуацію необхідно на державному рівні проводити політику приведення у відповідність рівня кваліфікації рівню реального доходу.

Одним із процесів, що характеризує формування ринку освітніх послуг в Україні, є впровадження платної системи освіти. Можливість отримувати платну вищу освіту відкриває двері вузів для тих студентів, які з певних причин не проходять за конкурсом на навчання за кошти бюджету. В той же час введення платної форми навчання різко зменшило кількість бюджетних місць, а поява комерційних навчальних закладів поставила під сумнів якість пропонованої ними освіти. За даними соціологічного опитування Центру Разумкова, у 2006 році лише 7,2% респондентів позитивно оцінили процес комерціалізації вищої освіти. 78,1% поставилися до нього негативно [3].

Серед основних проблем, що мають подолати приватні ВНЗ, такі: по-перше, недовіра щодо рівня одержаної освіти, оскільки тут фактично конкурс починається і закінчується підписами в контракті; по-друге, майже всі викладачі працюють у таких ВНЗ за сумісництвом, а відтак – не має зацікавленості викладача у використанні своїх авторських розробок; по-третє, матеріально-технічна база, навіть за умов фінансових впливань абітурієнтів, не вибудовується за такий короткий термін; і нарешті – недержавні ВНЗ з'явилися не так давно (трохи більше десяти років), і в них ще просто не було часу та можливості зарекомендувати себе.

Основним показником конкурентоздатності певного ВНЗ може слугувати зацікавленість потенційних роботодавців у випускниках саме цієї установи. Так, комплексне опитування роботодавців та студентів «Компас - 2014» показало, що рівень популярності того чи іншого ВНЗ залежить від наявності в ньому престижних факультетів. Наприклад, вважають, що найкращих економістів та юристів готують НаУКМА та університет ім. Т Шевченка; кваліфікованих програмістів та комп'ютерщиків – КПІ, а найкращих банківських працівників – Київський національний економічний університет [4].

Отже, серед переваг державних ВНЗ роботодавці зазначають багаторічний досвід на ринку освіти, усталені традиції, гарний викладацький склад і чи не найважливіше – ретельність конкурсного відбору абітурієнтів (навіть наявність грошей не є гарантією вступу). Хоча практично в усіх ВНЗ на сьогодні вчать як бюджетники, так і контрактники (останні становлять від 5 до 50% загальної кількості студентів). Між іншим, надаючи перевагу державному диплому перед приватним, роботодавці все ж таки зазначають, що приватні навчальні заклади ідеально відповідають для отримання другої вищої освіти або ж перекваліфікації.

Визначальним напрямом розвитку системи

вищої освіти України задля підвищення її конкурентоздатності є інтеграція у європейський освітній простір у руслі виконання вимог Болонського процесу. У ході інтеграції української системи освіти до європейського освітнього простору перед нею постає ряд проблем:

- Психолого-дидактична некомпетентність більшості викладачів вищої школи.
- Перехід на кредитно-модульну систему організації навчального процесу, що потребує:
  - забезпечення відповідності «вартості» кредиту обсягу і складності учбового матеріалу;
  - визначення педагогічного навантаження в умовах функціонування кредитно-модульної системи.
  - Зв'язок вищої школи з ринком праці.
  - Практика студентів у реаліях ринкової економіки.
  - Розмежування академічної і професійної спрямованості вищої освіти в Україні.
  - Остаточне приведення освітніх кваліфікаційних ступенів України до стандартів Європейського союзу.

Складнощі у вирішенні цих проблем зумовлені причинами соціального та психологічного характеру.

Соціальні причини:

- Зацікавленість переважної більшості ректорів ВНЗ у збереженні існуючого стану.
- Технологічна та інформаційно-просвітницька незабезпеченість переходу до європейських стандартів освіти.
- Психологічні причини:
  - Звичка і готовність населення використовувати усталені схеми відносин між споживачами та виробниками освітніх послуг (хабарі, знайомства тощо).
  - Несприйняття значною частиною професорсько-викладацького складу інноваційних методів і технологій в освіті.

На якість, а відтак і конкурентоздатність української освіти негативно впливає збереження багатьох рис радянської освітньої системи, які все ще притаманні системі освіти в Україні.

На сьогодні в Україні до європейських вимог адаптовано новий перелік галузей знань і напрямів, за якими в Україні здійснюється підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра. Починаючи з 2012/2013 навчального року підготовка бакалаврів у вищих навчальних закладах здійснюється за 48 галузями та 141 напрямом (до цього підготовка здійснювалася за 17 галузями, 77 напрямками і 586 спеціальностями). У стадії розробки перебуває новий перелік спеціальностей з підготовки магістрів. У квітні 2010 року прийнято Закон України «Про запровадження Додатку до диплома європейського зразка» (Diploma Supplement). Усі зміни у вищій освіті України, пов'язані з євроінтеграційними процесами,

відбуваються в контексті приєднання до Болонського процесу, спрямованого на створення єдиного європейського простору вищої освіти та полегшення економічної інтеграції країн простору [5].

Величезне накопичення, обробка і майже миттєва передача інформації завдяки злиттю інформаційної та комунікаційної технологій – ключовий аспект глобалізації. Це життєздатна інфраструктура, яка включає до себе час і простір й полегшує економіко-політико-культурний розвиток суспільства. Стосовно вищої освіти ці технології розглядаються як такі, що надають можливості скорочення витрат на студента завдяки переміщенню курсів і бібліотечних матеріалів в онлайнове середовище. Ця стратегія також підвищує можливості для отримання транснаціональної освіти і можливості нових посередників надавати освіту, не вдаючись до традиційної інфраструктури із застарілим інструментарієм і до паперових бібліотек.

Інформаційно-комунікаційна технологія, пропонуючи додаткові альтернативи педагогічним стилям «крейда і ганчірка» або «мудрець на кафедрі», які традиційно пов'язані з освітою, також впливає на споживання та використання новітніх освітніх технологій. Але при використанні та впровадженні подібних інформаційно-комунікаційних технологій залишаються відкритими питання регулювання і забезпечення якості он-лайн освіти. Найбільшою проблемою української системи освіти на європейському ринку освітніх послуг є її незадовільна якість. 24 березня 2014 року на підсумковій колегії МОН України було зазначено, що жоден з наших університетів не увійшов до рейтингового списку п'ятиста університетів світу, а більшість з них взагалі невідомі за кордоном. У 2014 році жодного вузу не було серед ста найкращих університетів світу.

Знання, які отримують випускники українських навчальних закладів, на жаль, ще не стали конкурентоспроможним «товаром» на європейському ринку праці, тому метою української системи освіти має стати наближення рівня освітнього потенціалу населення України як за кількісними, так і за якісними показниками до промислово розвинутих країн світу. Проте, слід зазначити також складність процесу інтеграції України до європейського освітнього простору. Не слід ідеалізувати і Болонський процес, який має нерівномірний і суперечливий характер і доволі гіпотетичні цілі. І приєднання до цього процесу, і неприєднання мають свої переваги та ризики. Так, інтеграція в Європу означає зростання відкритості національної освіти й економіки та потужної кон-

курентції з боку вищих навчальних закладів, освітніх установ, організацій і підприємств Європейського Союзу. Що ми отримаємо в кінцевому результаті за кілька років, сказати доволі складно. Але зволікати, вичікувати і таким чином віддалятися від Європи неприпустимо. Тим паче що більшість здобутків і традицій в освіті кожної країни все одно буде збережено [6].

До Болонського процесу приєдналися вже 47 країн Європи. Підбиваючи підсумки десятиріччя, у Брюсселі запевняють, що головних цілей уже досягнуто. По-перше, це введення у всіх 47 країнах треступеневої системи освіти, а саме – бакалавра, магістра та доктора, по-друге, це визнання кваліфікації та освіти і, по-третє, – мобільність студентів.

Торік міністри освіти узгодили новий порядок денний, згідно з яким до 2020 року має бути 20 відсотків студентів, які будуть навчатися чи проходити практику в іншій країні [7]. У той же час експерт Європейської комісії Девід Кроз'є наголошує, що 47 країн в Європі є дуже різними у плані їх соціально-економічного розвитку: «Мобільність студентів дуже сильно вражена соціально-економічним виміром. У майбутньому ми хочемо мати рівні можливості для пересування студентів», – наголосив експерт Девід Кроз'є.

Лише декілька країн мають власну стратегію сприяння мобільності. Зокрема, Бельгія, Франція, Мальта і Швейцарія поставили за мету довести кількість студентів, які проводять частину навчання закордоном, до 20 відсотків до 2020 року. Натомість Нідерланди підвищили цю цифру до 25%, а Німеччина – до 50%. В Україні ж немає жодних цілей щодо сприяння студентському обміну.

Висновки. Проблемою, яка потребує нагального розв'язання, є диспропорція між ступенем підготовленості системи вищої освіти України до неформального переходу на принципи Болонського процесу та вимогами, на яких він ґрунтується. Саме такий підхід під час розгляду процесу входження України до європейського освітнього середовища є конструктивнішим, ніж пояснення всіх складнощів модернізаційного поступу простим небажанням або інертністю професорсько-викладацького складу (хоча й вони певною мірою також є). Існує безліч стратегій подальшого розвитку і трансформації системи вищої освіти як відкритих для співтовариств вищих навчальних закладів, що діють в умовах глобалізації. Одна з них – критично переусвідомити роль, права і відповідальність за прийняття управлінських рішень у ході впровадження реформ системи вищої освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Скотт П. Реформы высшего образования в странах Центральной и Восточной Европы: попытка анализа [Текст] / П. Скотт // *Alma Mater* (Вестник высшей школы). – 2001. – № 9. – С. 50.
2. Боголиб Т. Ринкова модель ВНЗ [Текст] / Т. Боголиб. – К.: Міленіум, 2007. – 264 с.
3. Соціологічні опитування: Освіта: «Як Ви ставитесь до комерціалізації освіти?» [Електронний ресурс] // Центр Розумкова. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/socpolls.php?cat_id=143
4. Рейтинг вузов Kompas-2013 [Електронний ресурс] // КОМПАС. – Режим доступа: <http://bestuniversities.com.ua/ru/o-proekte>
5. Закон України «Про вищу освіту» від 19.01.2010 р.
6. Ашин Г. Мировое элитное образование [Текст] / Г. Ашин. – М.: Анкил, 2008. – 357 с.
7. Коммюнике конференции европейских министров высшего образования, ответственных за высшее образование «Болонский процесс 2020 – Европейское пространство высшего образования в новом десятилетии» (Левен / Лувен ла Нев, 28-29 апреля 2009 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1046>.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2015

REFERENCES:

1. *Skott P.* Reformy vysshogo obrazovaniya v stranah Tsentralnoy i Vostochnoy Evropyi: popyitka analiza (Higher education reform in Central and Eastern Europe: an attempt to analyze). *Alma Mater (Vestnik vyisshyey shkoly)*. – 2001. – № 9. – P. 50.
2. *Boholib T.* Rynkova model' VNZ (The market model university). – K.: *Milenium*, 2007. – 264 p.
3. Sotsiolohichni opytuvannya: Osvita: «Yak Vy stavytes' do komertsializatsiyi osvity?» (Public opinion polls: Education: «How do you feel about the commercialization of education?»). *Tsentr Rozumkova*. – Mode of access: http://www.uceps.org/ukr/socpolls.php?cat_id=143
4. Rejting vuzov Kompas 2013 (Rating Compass universities in 2013). *KOMPAS*. – Mode of access: <http://bestuniversities.com.ua/ru/o-proekte>
5. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 19.01.2010 r. (Law of Ukraine «On Higher Education», 19.01.2010).
6. *Ashin G.* Mirovoe elitnoe obrazovanie (The world elite education). – M.: *Ankil*, 2008. – 357 p.
7. Kommuniye konferentsii evropeyskikh ministrov vyisshogo obrazovaniya, otvetstvennykh za vyisshyee obrazovanie «Bolonskiy protsess 2020 – Evropeyskoe prostranstvo vyisshogo obrazovaniya v novom desyatiletii» (Leven / Luven la Nev, 28-29 aprelya 2009 goda) (Communiqué of the Conference of European Ministers of Higher Education, responsible for higher education «Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade» (Leuven / Louvain la Neuve, 28-29 April 2009)). – Mode of access: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=1046>.

Хомерікі Олена Андріївна – доктор соціологічних наук, доцент
Національний авіаційний університет
Адреса: 03680, м. Київ, пр. Комарова, 1
E-mail: Khomeriki_helen@mail.ru

Khomeriki Olena Andriivna – doctor of social sciences, associate professor
National aviation university
Address: 1, Komarov Av., Kyiv, 03680, Ukraine
E-mail: Khomeriki_helen@mail.ru